

are prices on the world market for metal products. With the help of various methods of conducting the analysis, it can be said that exactly world prices have a significant impact on the main performance indicators of enterprises. At low prices in the world market, domestic enterprises have some advantages over the main competitors. Low productivity in comparison with other countries also reduces the competitiveness of metallurgical enterprises. One of the most important problems of domestic metallurgical enterprises is the high level of deterioration of the main production assets. The main investments were directed at the completion of the construction of new facilities, reconstruction and modernization of existing capacities. The priorities of modernization connected with introduction of high-tech industries, reduction of energy intensity of production are investigated.

Keywords: *metallurgical branch, competitiveness, enterprise, converter shop, investments, factor.*

УДК 338.2

О.С. Ченуша

ДЕВІАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті виокремлено п'ять груп ключових детермінантів для оцінювання економічної безпеки нафтопереробного підприємства в контексті компетентнісного підходу. Проведено девіаційний аналіз системи забезпечення економічної безпеки нафтопереробних підприємств. На основі розрахунку комплексного показника економічної безпеки визначено її рівень на досліджуваних нафтопереробних підприємств.

Ключові слова: *девіаційний аналіз, детермінанти, економічна безпека, компетентність, нафтопереробні підприємства.*

Постановка проблеми. Ситуація на вітчизняному ринку нафтопродуктів за останні 10 років характеризується структурними змінами у нафтопереробній промисловості у бік збільшення імпорту, зниження обсягів виробництва, посилення залежності вітчизняних ринків нафтопродуктів від зарубіжних виробників та, як наслідок, загострення загроз економічній безпеці (ЕБ) підприємствам нафтопереробної галузі та початком цінової війни між імпортерами нафтопродуктів в боротьбі за ринок України. Крім того, значне зниження диференціалів до світових котирувань нафтопродуктів запропонували як виробники білоруських нафтопродуктів, так і виробники Литви та Польщі. Оцінювання ЕБ підприємств нафтопереробної промисловості України в умовах такого нестабільного ринкового середовища дозволило визначити основні проблеми, що створюють зовнішні загрози для її забезпечення. При цьому важливо знати, наскільки і в якому напрямі змінився рівень ЕБ підприємств відповідно результатів управління її забезпеченістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних засад забезпечення ЕБ підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Баранніка В., Гайфуллиної М. [1], Земляного М., Костомарової Е. [1], Ляшенко О. [4], Шевцова А. та інших. Проте, з огляду на те, що ЕБ як економічна категорія характеризується суперечливістю у трактуванні, а поняття «ЕБ підприємства» відрізняється широтою та неоднозначністю у визначеннях, то дослідження цього поняття не втрачає своєї актуальності. Складнішим завданням стає

оцінювання ЕБ нафтопереробних підприємств через те, що ПЕК є стратегічно важливим елементом вітчизняної господарської системи та забезпечення ЕБ його підприємств тісно корелюється із національною безпекою.

Метою дослідження є проведення девіаційного аналізу діючої системи забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України в умовах нестабільності ринкового середовища та загроз на ринку нафтопродуктів на засадах компетентнісного управління.

Основний матеріал. Розглядаючи компетентність як суб'єктивну можливість працівника певної кваліфікації виконувати роботи відповідного рівня складності, в дослідженні доцільно оцінити якісні і кількісні показники впливових детермінант мікрорівня ЕБ нафтопереробних підприємств як результату такого управління.

Для цього пропонується оцінювання за наступними групами ключових детермінантів системи забезпечення (ЕБ) нафтопереробних підприємств [1–7]: 1) виробнича: відповідність технічної оснащеності підприємства і технологічного забезпечення потребам розвитку; 2) ресурсна: забезпеченість (достатність) власної (національною) сировиною; відповідна завантаженість виробничих потужностей; 3) фінансово-економічна: достатність власних і позикових фінансових ресурсів; 4) організаційно-управлінська: забезпеченість трудовими ресурсами; достатність рівня їх кваліфікації; 5) інвестиційна: підтримка рівня інвестиційної активності для досягнення стратегічних планів.

Аналіз системи показників ЕБ нафтопереробних підприємств доцільно виконувати в динаміці для виявлення позитивних та негативних змін під впливом чинників зовнішнього середовища. Процес подальшого зіставлення фактичних величин показників, що досліджується, з критеріальними значеннями складають основу девіаційного аналізу, який в даному випадку є найбільш результативним щодо реалізації поставлених завдань. Склад ключових детермінантів в системі ЕБ нафтопереробного підприємства виконано на основі розробки порогових значень, що здійснювалася з урахуванням загальносвітових тенденцій і середніх значень показників по нафтовій галузі [1, 2, 3, 6, 7].

Аналіз та оцінювання рівня ЕБ здійснювалося за діяльністю наступних підприємств: Кременчуцький НПЗ (ПАТ «Укртатнафта»), станом на 2017 р. займає 18% ринку нафтопродуктів України; Шебелінський НПЗ (ПАТ «Укргазвидобування»), станом на 2017 р. займає 4% ринку нафтопродуктів України; Одеський НПЗ (ПАТ «Лукойл-Одеський НПЗ»), станом на 2014 р. займав 20% ринку нафтопродуктів України.

У сучасних системах аналізу фінансової безпеки підприємств, запропонованих авторами, існує і офіційна система формалізованих критеріїв, затверджена наказом Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, яка базується на показниках поточної платоспроможності, коефіцієнті покриття, коефіцієнті забезпечення власними засобами і коефіцієнті Бівера. Перевагою даної методики є те, що кожний з показників знаходиться в тісному взаємозв'язку один з одним, а рішення про визнання того або іншого підприємства платоспроможним або неплатоспроможним проводиться на підставі порівняння з визначеними критеріальними значеннями.

Проте для даного дослідження необхідний комплексний підхід в оцінці як показників фінансової, так і одночасно показників ЕБ підприємства, які відсутні у пропонованій методиці. Крім того, в методиці Гайфуллиної М.М., Костомарової Е.В. [1] (за якою складена система показників за групами ключових детермінантів) коефіцієнтами поточної ліквідності і платоспроможності може характеризуватися фінансовий стан будь-якого підприємства, якщо на конкретний момент (тимчасово) суми його коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу, який відповідає законодавчому визначенню, як неможливість підприємства

виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами після настання встановленого терміну їх сплат (по зарплаті, податкам і зборам) не інакше, як через відновлення платоспроможності. Усунення даного недоліку пропонується за допомогою введення інтегрального коефіцієнту фінансової безпеки з граничними значеннями.

Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки [2–3] – це системний метод прогнозування банкрутства, що використовується з метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого підприємства і розробці превентивних заходів для запобігання банкрутства. Для цього здійснюється аналіз фінансового стану підприємства за допомогою системи коефіцієнтів: 1) коефіцієнт Бівера; 2) адаптований індекс Альтмана (z); 3) коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (Кіс); 4) маржа прибутку (чиста рентабельність обороту) (Кмп); 5) коефіцієнт загальної ліквідності; 6) коефіцієнт автономії.

Коефіцієнт Бівера (К_{Бі}) розраховується, як відношення суми чистого прибутку і нарахованої амортизації до суми довгострокових і поточних зобов'язань. Адаптований до української системи обліку і специфіки економічного стану, індекс Альтмана для умов кризи неплатежів розраховується по формулі [5]:

$$Z = 3,3K1 + 1,0 K2 + 0,6K3 + 1,4K4 + 1,2K5, \quad (2.1)$$

$$K1 = (\Pi - ДЗ) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.2)$$

$$K2 = (ЧД - ДЗ) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.3)$$

$$K3 = ВК / ЗК, \quad (2.4)$$

$$K4 = (НП - З) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.5)$$

$$K5 = ОА / (A - Вмп), \quad (2.6)$$

де Π – прибуток до оподаткування; ДЗ – дебіторська заборгованість; А – сума активів; Вмп – витрати майбутніх періодів; ЧД – чистий доход; ВК – власний капітал; ЗК – залучений капітал; НП – нерозподілений прибуток; З – сума збитків; Рб – розрахунки з бюджетом; ОА – оборотні активи.

1. Оцінюючи рівень ЕБ за виробничою групою детермінантів найчастіше звертається увага на наявний капітал підприємства та ефективність його управління. Проте капітал працює лише після переходу у виробничу форму, перетворюючись в основні фонди, оборотні кошти та нематеріальні активи. Ці складові капіталу матеріалізовані у виробничому потенціалі підприємства, що характеризується відповідними показниками та проаналізовано у табл.1.

Таблиця 1

Показники виробничої групи ключових детермінантів забезпечення економічної безпеки нафтопереробних підприємств України

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Кременчуцький НПЗ									
1.1	Фондовіддача ОФ, грн.	108,00	108,11	109,43	117,91	11,53	10,21	10,80	10,51	10,43
1.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	100,01	100,2	100,34	99,17	102,4	98,6	93,17	101,17	98,55
1.3	Коефіцієнт зносу ОФ	0,58	0,61	0,69	0,82	0,76	0,98	1,31	1,32	1,32
2.	Шебелінський НПЗ									
2.1	Фондовіддача ОФ, грн.	-	0,58	0,64	0,84	0,58	0,98	0,96	0,95	0,87
2.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	-	101,20	101,54	109,17	111,40	98,80	95,70	100,17	98,70
2.3	Коефіцієнт зносу ОФ	-	0,12	0,19	0,21	0,24	0,25	0,25	0,27	0,31

3.		Одеський НПЗ								
3.1	Фондовіддача ОФ, грн.	0,48	0,50	0,50	0,48	0,50	33,89	-	-	-
3.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	100,3	100,48	100,61	105,97	102,16	84,91	-	-	-
3.3	Коефіцієнт зносу ОФ	0,05	0,06	0,06	0,06	0,12	0,18	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Показник фондівдачі ОФ характеризує ефективність використання ОФ, тому його збільшення є позитивним явищем в діяльності підприємства. З табл. 1 слідує, що фондівдача за досліджуваний період має найбільше величину у Кременчуцького НПЗ, який з 2009 р. до 2012 р. мав значення більше 100 грн. на 1 гривню середньорічної вартості ОФ. Спільною тенденцією зміни даного показника у Кременчуцького і Шебелінського НПЗ є зниження його значення з 2014 р., на відміну від показника Одеського НПЗ, величина якого (перед закриттям підприємства) збільшилася майже на 67%.

2. Розглядаючи ресурсну групу детермінантів (табл. 2) зазначимо, що близько 90% видобутку нафти і газового конденсату в Україні забезпечують підприємства ПАТ «Укрнафта» (68%) та ПАТ «Укргазвидобування» (22%). При цьому перше – реалізує нафту і газовий конденсат власного видобутку на аукціонах відповідно до ст. 4 Закону України «Про нафту і газ» та Порядку організації та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирової, а друге – здійснює переробку нафти на власних виробничих потужностях (Шебелінський НПЗ). У 2017 р. переробку нафтової сировини в Україні здійснював лише Кременчуцький НПЗ (2,1 млн. т на рік) [6].

Таблиця 2

Показники ресурсної групи ключових детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Видобуток нафти в Україні, тис. т.	-	3,60	3,40	3,30	3,00	2,70	2,40	2,20	2,02
2.	Темпи росту видобутку нафти в Україні, %	-	90,00	94,44	97,06	90,91	90,00	88,89	91,67	91,82
3.	Кременчуцький НПЗ (номінальна виробнича потужність – 18,6 млн. т)									
3.1.	Темпи росту переробки нафти, %	112,00	114,00	115,50	115,80	89,06	114,06	95,35	95,40	96,70
3.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	21,00	23,00	20,60	11,87	9,23	7,97	7,65	7,30	7,12
4.	Одеський НПЗ (номінальна виробнича потужність – 3,6 млн. т)									
4.1.	Темпи росту переробки нафти, %	104,0	105,0	105,8	107,0	105,0	100,5	-	-	-
4.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	21,00	23,00	20,60	0,81	0,77	4,81	-	-	-
5.	Шебелінський НПЗ (номінальна виробнича потужність – 2,4 млн. т)									
5.1.	Темпи росту переробки нафти, %	-	101,70	102,50	103,20	103,60	103,85	120,13	108,79	140,65
5.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	-	24,10	24,80	25,00	25,02	7,62	20,07	20,85	18,83

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Кременчуцький НПЗ займався переробкою 2015-2017 рр. нафти українських родовищ, імпортованою нафтою сорту СРС Blend та газового конденсату. До 2012 р.

він мав найвищі темпи росту переробки нафти (в середньому 114,3%) серед досліджуваних підприємств.

Загальна потужність вітчизняних нафтопереробних підприємств складає близько 40 млн. т нафти на рік, що майже в 4 рази перевищує попит на продукти нафтопереробки в Україні. Незважаючи на достатні потужності НПЗ в Україні, рівень їх завантаженості є низьким (близько 7%). За 10 років Україна пройшла трансформацію від країни з надлишковими нафтопереробними потужностями та експортера нафтопродуктів до країни, яка більше ніж на 80% залежить від їх імпорту. На сьогодні лише Кременчуцький та Шебелінський НПЗ переробляють нафту і газовий конденсат, переважно вітчизняного видобутку, в обсязі близько 2,7 млн. т вуглеводневої сировини в 2017 р.

3. *Фінансово-економічна група* характеризує такі аспекти стану підприємства, як: загальна фінансова стійкість, платоспроможність, рентабельність та інші. При аналізі даних показників (табл. 3) було виявлено загальну позитивну тенденцію економічної ефективності підприємств за 2009–2017 рр., що підтверджується коефіцієнтом рентабельності.

Таблиця 3

**Показники фінансово-економічної групи ключових детермінантів
 забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України**

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Кременчуцький НПЗ									
1.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,67	0,69	0,72	0,79	0,81	0,80	0,90	0,91	0,90
1.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	0,002	0,002	0,003	0,004	0,006	0,003	0,004	0,003	0,002
1.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	93,50	92,34	75,16	72,31	71,77	83,80	61,44	57,20	38,90
1.4.	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	54,00	54,10	54,14	55,80	56,10	56,00	56,20	56,21	56,10
2.	Шебелінський НПЗ									
2.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	-	0,40	0,42	0,43	0,80	0,95	0,95	2,08	4,30
2.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	-	0,001	0,002	0,001	0,031	0,520	0,032	0,021	0,370
2.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	-	8,0	12,0	11,0	13,0	35,0	7,3	6,5	6,2
	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	-	36,3	38,0	38,3	51,2	56,0	56,2	73,2	75,1
3.	Одеський НПЗ									
3.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,380	0,250	0,160	0,078	1,700	1,200	-	-	-
3.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	0,002	0,001	0,002	0,005	0,008	0,006	-	-	-
3.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	68,30	72,10	75,86	83,33	90,72	90,20	-	-	-
3.4.	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	36,0	36,3	38,0	38,3	71,2	64,3	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

За показником «коефіцієнт поточної ліквідності» відповідно до нормативних величин досліджувані підприємства мали негативні його значення до 2013 р. на Одеському НПЗ, до 2016 р. – на Шебелінському НПЗ, що характеризує їх як фінансово залежних від кредиторів. Крім того, Шебелінський і Кременчуцький НПЗ тільки на 50% можна вважати у стані фінансової безпеки за досліджуваний період, а Одеський НПЗ – протягом 2009–2012 рр. у середньому мав величину даного показника 37%, і тільки у 2013 р. досяг найкращого значення – 71,2%.

Таким чином, фінансово-економічні детермінанти ЕБ нафтопереробних підприємств (крім коефіцієнтів рентабельності) мають передкризові (інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки) та критичні (коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт поточної ліквідності) індикатори.

4. *Організаційно-управлінські детермінанти* набувають особливої значущості в контексті управління на засадах компетентнісного підходу та базуються на індикаторах рівня середньої заробітної плати, плинності кадрів, частці співробітників з вищою освітою (табл. 4). Їх аналіз показав достатньо стабільні індикатори визначених детермінантів.

Так, плинність кадрів за 2009-2017 рр. не перевищувала у середньому 3,6% (при критеріальному значенні $\leq 5\%$), забезпеченість кадрами з вищою освітою має значення більше 70%, не зважаючи на загальний тренд до незначного зниження.

Таблиця 4

**Показники організаційно-управлінської групи ключових детермінантів
 забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств**

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Середня заробітна плата у нафтопереробній галузі, грн.	3269	3265	3732	4025	4377	4798	6181	6511	8106
2	Темпи росту рівня середньої заробітної плати у нафтопереробній галузі, %	99,3	99,9	114,3	107,9	108,7	109,6	128,8	105,3	124,5
3	Плинність кадрів у нафтопереробній галузі, %	5,73	3,18	0,64	2,55	7,01	4,46	3,5	3,18	4,46
4	Частка співробітників з вищою освітою управлінсько-економічних відділів, %:									
4.1.	Кременчуцький НПЗ	67	69	72	79	79	80	78	68	67
4.2.	Шебелінський НПЗ	-	74	82	83	83	75	75	78	79
4.3.	Одеський НПЗ	68	65	66	78	77	-	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств, [6].

Основний мотиваційний індикатор – темпи росту рівня середньої заробітної плати – за досліджуваний період мав значення у середньому 112%, хоча він і має приближену величину, яка відноситься до стану стабільності, але найбільші темпи росту припадають на період з підвищенням показників інфляції. Тому приріст у 2017 р. у порівнянні з 2009 р. у розмірі 68,9% можна віднести тільки до групи критеріїв, які характеризують детермінант як передкризовий.

5. За *інвестиційною групою* (табл. 5), жодне досліджуване підприємство не можна вважати стабільним щодо стану забезпечення його ЕБ. Темпи зростання капітальних вкладень як показник інтенсивності оновлення капіталу (а тому і швидкість переходу на

більш високий технологічний рівень) за підприємствами, крім Шебелінського НПЗ, не досягають критеріального значення, яке відповідає стабільному стану. Але Шебелінський НПЗ лише за 2016-2017 рр. підвищив свої капіталовкладення у середньому на 89,5%.

Коефіцієнт інвестування як індикатор фінансової стійкості показує ступінь покриття необоротних активів власним капіталом. Цей показник на досліджуваних НПЗ за останні 8 років відповідає стану стабільності ($\geq 0,6$), проте мають тенденцію до зниження.

Таблиця 5

Показники інвестиційної групи ключових детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Кременчуцький НПЗ									
1.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	104,30	107,47	100,13	106,24	103,37	105,21	120,88	87,58	99,54
1.2	Коефіцієнт інвестування	1,70	2,50	2,70	3,31	3,22	4,62	4,76	0,80	0,90
1.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	0,45	0,48	0,48	0,61	0,52	0,49	0,29	0,18	0,19
2	Шебелінський НПЗ									
2.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	-	103,44	100,03	100,00	105,80	96,66	97,63	226,30	152,79
2.2	Коефіцієнт інвестування	-	0,78	0,79	0,80	1,09	1,13	2,49	1,31	1,37
2.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	-	0,28	0,28	0,29	0,61	0,32	0,29	0,13	0,20
3	Одеський НПЗ									
3.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	101,30	101,58	100,25	100,65	102,25	79,19	-	-	-
3.2	Коефіцієнт інвестування	0,78	0,79	0,80	1,09	1,13	0,80	-	-	-
3.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	0,80	1,12	1,23	1,27	1,09	1,37	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Отже, підприємства володіють необхідними обсягами власних коштів при низькій інвестиційній активності на Шебелінському і Кременчуцькому НПЗ, що відповідає кризовому стану ЕБ (значення коефіцієнтів інвестиційної активності входять до діапазону $0,2 \leq IA < 0,4$). На Одеському НПЗ до 2014 р. (припинення роботи підприємства) стан ЕБ підприємства був стабільним за цією групою детермінантів. Отже, тільки Одеський НПЗ використовував необхідний і достатній обсяг коштів, спрямованих на модернізацію та розвиток власного виробництва.

Отже, аналіз детермінантів, які забезпечують ЕБ нафтопереробних підприємств України, дозволяє підвести загальні підсумки щодо відповідності зазначених показників граничним значенням визначення стану ЕБ. Проте ЕБ підприємства є комплексною характеристикою, яка враховує сукупність потенціалів всіх визначених груп ключових детермінантів, тому згідно з методикою оцінки [9] ЕБ нафтопереробних підприємств, визначається рівень (стан) ЕБ для кожного показника згідно діапазонів девіації в балах: 1) стабільний (С): $15 < КЕБ \leq 20$; 2) передкризовий (ПК): $10 < КЕБ \leq 15$; 3) кризовий (К): $5 < КЕБ \leq 10$; 4) критичний (КР): $1 \leq КЕБ \leq 5$.

Комплексний показник економічної безпеки (КЕБ) нафтопереробних підприємств визначається за формулою [1, 9-10]:

$$КЕБ = \frac{\sum_{i=1}^N X_i}{N}, \quad (2.7)$$

де X_i – бальна оцінка i -го показника детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств; N – число показників, що входять в детермінанти забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств.

Процес розрахунку комплексного показника ЕБ нафтопереробних підприємств пов'язаний із обробкою та розрахунком великої кількості вхідних даних та проведенням експертизи щодо виконання бальної оцінки згідно з еталонними значеннями, які представлені у табл. 7.

Результати розрахунків комплексних показників ЕБ досліджуваних нафтопереробних підприємств подано на рис. 1 та дозволяє зробити висновки про те, що найвищий рівень ЕБ було виявлено на Одеському НПЗ, особливо у 2013 р. (15,25 балів з 20). Другим за станом ЕБ є Шебелінський НПЗ з максимальним значенням показника 10,67 бали у 2016 р., останній – Кременчуцький НПЗ – з 10,27 балами у 2015 р.

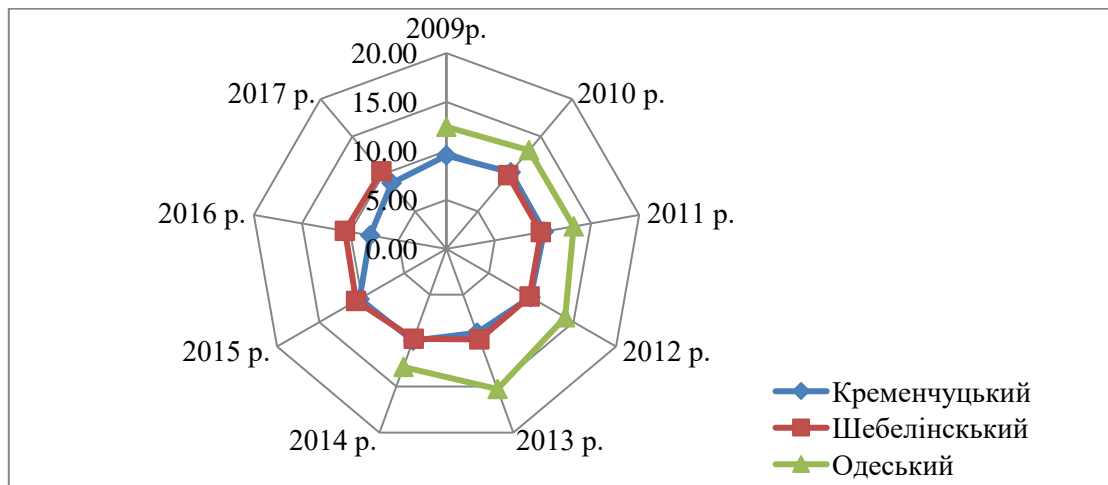

Рис. 1. Радарна діаграма результатів девіаційного аналізу рівня ЕБ нафтопереробних підприємств України (в балах). Джерело: складено автором.

У табл. 7 представлено діагностику наслідків структурних змін в нафтопереробній промисловості для діючої системи забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України.

Таблиця 7

Комплексні показники рівня ЕБ нафтопереробних підприємств України

Підприємства	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кременчуцький НПЗ	К	ПК	ПК	К	К	ПК	ПК	К	ПК
Шебелінський НПЗ	-	К	К	К	К	К	ПК	ПК	ПК
Одеський НПЗ	ПК	ПК	ПК	ПК	С	ПК	-	-	-

Джерело: складено автором.

Таким чином, жодна група ключових детермінантів на Кременчуцькому і Шебелінському НПЗ не відповідає стабільному стану ЕБ досліджуваних нафтопереробних підприємств. Комплексний показник ЕБ Одеського НПЗ не мав загроз лише у 2013 р.

Висновки. Не зважаючи на те, що показники рентабельність продажів, частка співробітників з вищою освітою, плинність кадрів, коефіцієнти інвестування не сигналізують про загрози економічній безпеці зазначених підприємств і характеризують систему управління ЕБ як стабільну, всі інші детермінанти вказують на

передкризовий і критичний стан на підприємствах. Цей факт становить подальше завдання виявлення переліку факторів, які провокують означені загрози, оцінки сили їхнього впливу та визначення переліку компетенцій відповідно діючої системи компетентнісного управління нафтопереробних підприємств в умовах несприятливого макросередовища, що склалось на час досліджуваного періоду. Результатом дослідження є удосконалення науково-методичні положення щодо оцінювання рівня ЕБ нафтопереробних підприємств на принципах компетентнісного управління, яка передбачає застосування розроблених критеріїв девіаційної оцінки комплексного показника ЕБ і, на відміну від існуючих, враховує інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки як системний інструмент прогнозування банкрутства підприємства.

Список використаної літератури

1. Гайфуллина М.М., Костомарова Е.В. Методический подход к оценке экономической безопасности нефтяной компании // Интернет-журнал «Науковедение», 2017. – Том 9, №2. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/64EVN217.pdf>; Gayfullina M.M., Kostomarova E.V. Metodicheskiy podhod k otsenke ekonomicheskoy bezopasnosti neftyanoy kompanii // Internet-zhurnal «Naukovedenie», 2017. – Том 9, #2. [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: <http://naukovedenie.ru/PDF/64EVN217.pdf>

2. Маков В.М. Территория инноваций. Анализ инновационно-инвестиционной деятельности предприятий нефтегазового комплекса / В.М. Маков // Креативная экономика, 2010. – №1. – С. 126-129; Makov V.M. Territoriya innovatsiy. Analiz innovatsionno-investitsionnoy deyatel'nosti predpriyatiy neftegazovogo kompleksa / V.M. Makov // Kreativnaya ekonomika, 2010. – #1. – S. 126–129.

3. Зайцев Б.Ф., Маков В.М. Стратегический анализ в системе управления инновационной деятельностью предприятия / Б.Ф. Зайцев, В.М. Маков // Инновации и инвестиции, 2010. – №1. – С. 96-100; Zaytsev B.F., Makov V.M. Strategicheskii analiz v sisteme upravleniya innovatsionnoy deyatel'nostyu predpriyatiya / B.F. Zaytsev, V.M. Makov // Innovatsii i investitsii, 2010. – #1. – S. 96–100.

4. Садеков, А. А. Стратегічне управління підприємством. Управління змінами: навч. посіб. / А. А. Садеков, О. Ю. Гусева. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 414 с.; Sadiykov, A. A. Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom. Upravlinnia zminamy: navch. posib. / A. A. Sadiykov, O. Yu. Husieva. – Donetsk : DonNUET, 2010. – 414 s.

5. Садеков, А. А. Теоретико-методологічні засади феномену безпеки / А. А. Садеков, Т. Б. Хлевицька // Вісник економічної науки України : наук. журн., 2010. – № 2 (18). – С.125-128; Sadiykov, A. A. Teoretyko-metodolopchni zasady fenomenu bezpeky / A. A. Sadiykov, T. B. Khlevytska // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy : nauk. zhurn., 2010. – № 2 (18). – S.125-128.

6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. – К. : НІСД, 2015. – 348 с.; Liashenko O. M. Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monohrafiia. – K. : NISD, 2015. – 348 s.

7. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учеб. курс – 2-е изд., перераб. и доп. - Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004 – 656 с.; Blank I.A. Finansovyy menedzhment: ucheb. kurs – 2-e izd., pererab. i dop. - Kiev: Elga, Nika-Tsentr, 2004 – 656 s.

8. Ринок нафти і нафтопродуктів / Річний звіт НАК «Нафтогаз України». – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://annualreport2016.naftogaz.com/ua/de-mi-zaraz/rinok-nafti-i-naftoproduktiv/>; Rynok nafty i naftoproduktiv / Richnyi zvit NAK «Naftohaz Ukrainy». – 2016. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://annualreport2016.naftogaz.com/ua/de-mi-zaraz/rinok-nafti-i-naftoproduktiv/>

9. Гильфанов М.Т. Организационно-методический инструментарий оценки детерминантов и обеспечения экономической безопасности предприятия / М.Т. Гильфанов // Социально-экономические явления и процессы, 2013. - №8 (054). - С. 19-27; Gilfanov M.T. Organizatsionno-metodicheskiy instrumentariy otsenki determinantov i obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya / М.Т. Gilfanov // Sotsialno-ekonomicheskije yavleniya i protsessyi, 2013. - #8 (054). - S. 19-27.

10. Колесниченко Е.А., Гильфанов М.Т. Методические аспекты оценки и обеспечения экономической безопасности предприятия // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, 2013. - №11 (127). - С. 56-62; Kolesnichenko E.A., Gilfanov M.T. Metodicheskie aspektyi otsenki i obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki, 2013. - #11 (127). - S. 56-62.

11. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2017 році / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_m/zedm_17_u.htm; Serednia zarobitna plata za vydamy ekonomichnoi diialnosti za misiats u 2017 rotsi / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_m/zedm_17_u.htm

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018

O. Chenusha

DEVIATION ANALYSIS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINIAN OIL REFINING ENTERPRISES

Over the last 10 years the state of national oil products market was characterized by structural changes in the direction of import increasing, reducing of production volumes, increasing of national oil products markets dependence from foreign producers and, as a result, exacerbating threats to economic security for oil refining enterprises.

Considering competence as a subjective possibility of an employee of a certain qualification to perform work of the corresponding complexity level, in the research it was expedient to estimate qualitative and quantitative indicators of the influential determinants of the micro level of the oil refining enterprises' economic security as a result of such management. In this article it was identified five groups of key determinants for assessing the economic safety of oil refining enterprise in the context of a competent approach. It was conducted the deviation analysis of the economic safety system of oil refining enterprises. Based on the calculation of the economic security complex indicator, it was determined the level of researched oil refining enterprises as pre-crisis and critical. The composition of the key determinants of the oil refining enterprise was based on the development of threshold values, which was carried out taking into account global trends and average values of indicators for the oil industry. The analysis and evaluation of the EB level was carried out by the following companies: Kremenchug Oil Refinery (PJSC "Ukrtatnafta"); Shebelinsky Refinery (PJSC "Ukrgezvydobuvannya"); Odessa Oil Refinery (PJSC "Lukoil-Odesa Refinery").

It was no group of key determinants in the Kremenchug and Shebelinsky refineries is in line with the stable state of the oil refining enterprises economic security under study. Complex index of Odessa Oil Refinery economic security had no threats until 2013. The economic security evaluation of oil refining enterprises in conditions of unstable market environment, it was possible to identify the main problems posing external threats for its provision.

The result of research is the improvement of scientific and methodological provisions about the evaluation of the economic security level of oil refining enterprises on the principles of competence management, which involves the application of developed criteria for the deviation analysis of the integrated economic security indicator, and, unlike the existing ones, takes into account the integral coefficient of financial security as a system tool for forecasting bankruptcy of the enterprise.

Keywords: *deviation analysis, determinants, economic security, competence, oil refining enterprises.*

УДК 339.7:001.8

Т.В. Марена, М.Г. Іноземцева

СУЧАСНІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено підходи до трактування поняття валютної безпеки; систематизовано методики визначення рівня валютної безпеки країни з урахуванням характеру та вигляду кінцевих результатів оцінки, до яких віднесено: підходи, що передбачають оцінку рівня валютної безпеки держави на основі аналізу окремих індикаторів стану валютного ринку; підходи, що надають комплексну оцінку рівня валютної безпеки країни. Розглянуто показники валютного ринку, що можуть виступати індикаторами валютної безпеки. Серед методичних підходів, які надають комплексну оцінку рівня валютної безпеки, виділено: методики, що дають цілісне уявлення про стан валютної безпеки та перспективи розвитку валютної сфери за рахунок складання аналітичних описів, побудови моделей, формування сценаріїв; методики, що базуються на розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки. Досліджено методичний інструментарій комплексної оцінки рівня валютної безпеки. Проаналізовано офіційну методику визначення інтегрального індексу валютної безпеки України, встановлено її переваги та недоліки. Обґрунтовано напрями удосконалення методики розрахунку інтегрального індексу національної валютної безпеки.

Ключові слова: *національна валютна безпека, валютний ринок, інтегральний індекс валютної безпеки, обмінний курс національної валюти, достатність міжнародних резервів, доларизація економіки.*

Сучасні глобальні зрушення, непередбачуваність та мінливість умов розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин посилюють загрози та формують нові виклики у системі економічної безпеки країн, однією зі складових якої є безпека валютного сектору. За умов поглиблення інтернаціоналізації фінансових відносин, відповідного підвищення відкритості національних валютних ринків і усе більшої їх залежності від екзогенних чинників при регулюванні та визначенні напрямів розвитку національного валютного ринку зростає необхідність врахування вимог забезпечення належного рівня валютної безпеки держави. Невід'ємним компонентом сучасного механізму регулювання валютного ринку виступає система моніторингу основних його показників, одним із найважливіших завдань якої має стати визначення поточного стану національної валютної безпеки.

Загальні питання формування та оцінки економічної безпеки країн досліджуються у наукових працях З. Варналія, О. Головченко, С. Мельник, А. Сухорукова, Ю. Харазішвілі та інших вчених. Питанням визначення сутності